
Milica G. Antič*

NE-SREČNO RAZMERJE: STRANKARSKA POLITIKA IN ŽENSKÉ V DRŽAVAH VZHODNE SREDNJE EVROPE¹

POVZETEK

Besedilo poskuša strniti ugotovitve, ki izhajajo iz raziskovanja položaja žensk v politiki v državah VS Evrope (Poljske, Češke, Slovaške, Madžarske in Slovenije). Ena od pomembnih skupnih ugotovitev (temu besedilo namenja tudi največ pozornosti) je, da so politične stranke tisti dejavnik, ki najmočneje vplivajo na možnosti političnega delovanja žensk. Politične stranke na možnosti za politično delovanje žensk vplivajo tako posredno (ideologija, organiziranost strank, (ne)formalna pravila) kot neposredno (strankini programi, načini kandidiranja, odnos do kvot). Predvsem s svojimi neposrednimi vzvodi vplivanja se stranke kažejo kot pomembna ovira številčnejšemu vstopanju žensk v politiko, zato se v tej luči razmerje med strankami in ženskami kaže kot nesrečno razmerje.

Ključne besede: VS Evropa, volilni sistem, politične stranke, ženske, vratarji, kandidiranje, kvote.

1. Geografski in socialni prostor vzhodne srednje Evrope

Vzhodna srednja Evropa je včasih (v drugi polovici devetnajstega in v prvi polovici dvajsetega stoletja) veliko bolj delovala kot zaokrožen socialni prostor kot zdaj. Obstoj različnih državnih entitet, različnih jezikov in kultur ni predstavljal ovira za komuniciranje v tem prostoru. Danes so socialni stiki na tem področju veliko šibkejši, a se ponovno vzpostavljajo. Tudi Slovenija še išče svoje mesto v tej entiteti.

Če se ozremo na družboslovne študije s tega področja, lahko ugotovimo, da je v primerjavi s Slovenijo več primerjalnih študij in analiz Madžarske, Poljske, Češke in Slovaške. Če se Slovenijo že primerja s kom na tem področju (tako doma kot v tujini), se jo primerja z državami, nastalimi na tleh nekdanje Jugoslavije ali pa z državami z daljšo tradicijo demokratičnih institucij. Namen teh primerjav je pokazati, kje je njeno mesto in kakšen napredek je bil narejen na določenem področju. Nekateri analitiki oz. raziskovalci tega področja uvrščajo Slovenijo na zahodni Balkan (Ramet), drugi v

* Milica G. Antič, dr. sociologije, docentka na Oddelku za sociologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

vzhodno Evropo (Matland), tretji pa v vzhodno srednjo Evropo (Agh). Kar zadeva raziskovanje v Sloveniji oz. javnomnenjsko percepcijo, je mogoče ugotoviti kar precejšnjo mero nelagodja, kadar se Slovenijo primerja z balkanskimi državami ali z državami t.i. vzhodnega bloka: Slovenija vidi sebe prej v družbi držav vzhodne srednje Evrope kot v družbi držav nekdanje Jugoslavije oz. zahodnega Balkana.

Po drugi strani Slovenija za mnoge raziskovalce po svetu sploh ne obstaja, ali če se izrazimo drugače, je majhna in nezanimiva, saj je zaradi svoje "velikosti" premalo pomembna, da bi se z njo ukvarjali,² zaradi njenega relativno mirnega in neproblematičnega obdobja tranzicije in relativne politične stabilnosti oz. nestabilnosti v regiji pa tudi ni bila deležna velike medijske pozornosti.

Zakaj se sploh primerjati z državami VS Evrope? Med državami, ki so predmet naše raziskave, obstajajo pomembne razlike in prenekatero podobnosti. Ko govorimo o podobnostih in razlikah, ne moremo mimo tega, da obstajajo med temi državami velike zgodovinske in kulturne razlike, ki jih je potrebno imeti v mislih, ko o njih govorimo. Naj omenimo le nekaj najpomembnejših: a) stopnja politične svobode in odprtosti do zahodnih družb; b) ekonomska razvitost; c) stopnja modernizacije družbe; d) odprtost do zakonitosti trga; e) položaj cerkve v državi; f) več ali eno-nacionalne države; g) prisotnost ali odsotnost kolektivnih družbenih in političnih akterjev in h) različna stopnja doseženega življenjskega standarda prebivalstva.³ Zaradi tega si neke poenotene predstave o življenju v teh državah ne moremo privoščiti.

Če se osredotočimo na položaj žensk v teh družbah, lahko prav tako najdemo kar nekaj skupnih značilnosti in povezovalnih dejavnikov. Največ skupnih značilnosti lahko odkrijemo, če se ukvarjamo s položajem žensk v teh sistemih na področju socialno-ekonomskih pogojev življenja, ki seveda izvirajo iz "narave" socialističnih sistemov. Na osnovi zakonskih ureditev omenjenih področij, nekaterih empiričnih raziskav in statističnih podatkov lahko navedemo naslednje: a) izjemno visoka udeležba žensk v sferi plačanega dela; ženske so v vseh teh državah predstavljale skoraj polovico celotne delovne sile; takšna politika je bila podprta tudi s socialno, zdravstveno, demografsko in družinsko politiko; b) ženske so bile v glavnem (in še vedno so) zaposlene za polni delovni čas, za svoje delo so bile sicer slabše plačane, govorimo lahko o spolni segregaciji žensk; zaposlene so bile na slabše plačanih delovnih mestih in so imele malo družbene moči; c) imele so dolg in relativno dobro plačan porodniški dopust in dopust za nego bolnega otroka ter dobro urejen sistem otroškega varstva - kar jim je omogočalo, da se zaposlijo, po drugi strani pa to ni bistveno prispevalo k spremembam delitve dela med partnerjema v gospodinjstvu; d) to je vodilo v položaj dvojne obremenjenosti žensk; e) marsikje ugotavljajo, da je bil pomen družine in družinskega življenja nekoliko drugačen, kot ga razumejo na zahodu; družina je tu odigrala drugačno vlogo tako v družbenem kot v privatnem življenju (npr. s spodkopavanjem avtoritete obstoječega režima, manj pa naj bi bila mesto patriarhalnega zatiranja žensk).

Ko ugotavljamo razlike v načinih in pogojih življenja žensk v državah VS Evrope, jih je kar nekaj najti v metodah, ki so jih ti sistemi uporabljali za instrumentalizacijo in kontrolo ženskih teles in spolnosti. To se kaže predvsem v odnosu države do: a) njene percepcije, ali se rojeva dovolj, premalo ali preveč otrok; b) pravice do umetne prekinitve

nosečnosti (ki je lahko omejeno dostopna ali dokaj liberalna); c) lezbištva (je dovoljeno organizirati se ali ne); d) do mater samohranilk (toleranten ali ne). Vse to vpliva tudi na razlike v percepcijah žensk o njihovem življenju, na razlike v organiziranju žensk v ženske organizacije, v delovanju njihovih društev in nevladnih organizacij.

Dobra poznavalka življenja žensk v državah SV Evrope Sharon Wolchik⁴ pravi, da je bila aktivnost žensk pri razkrajjanju starih sistemov različna. Medtem ko so ženske na Češkem in Slovaškem aktivno sodelovale v množičnih protirežimskih gibanjih in demonstracijah, njihove kolegice na Madžarskem in Poljskem niso imele vidne vloge pri razkrajjanju starih sistemov. Čeprav so ženske sodelovale tako v Solidarnosti kot v drugih manjših disidentskih organizacijah, tam niso imele vodilnih ali izpostavljenih položajev.⁵ Ženske so po njenem mnenju indirektno vplivale na padce starih režimov tako, da so spodkopavale njihovo legitimnost, ali pa tako, da so doma v družini utrjevale drugačna stališča in vrednote, kot jih je vladajoči sistem.

Seveda pa so tako ženske kot moški uvideli svojo moč in ko se je pokazala možnost, so jo tudi izkoristili - najprej na prvih večstrankarskih volitvah. Na prvih volitvah je bila v vseh teh državah volilna udeležba izjemno visoka: z izjemo Slovenije (83%) je bila povsod več kot 90-odstotna. Ne glede na to so ženske v javnosti in politiki še vedno ostajale v ozadju. Ženske so bile v vseh teh državah po prvih večstrankarskih volitvah poraženke. Malo jih je bilo že na kandidatnih listah, še manj jih je bilo izvoljenih. In zakaj ženske niso uspeli priti v parlamente t.i. novih demokracij? To bo predmet naše nadaljnje analize, v kateri bomo identificirali različne dejavnike, ki so vplivali na njihovo odsotnost na mestih odločanja v zakonodajni oblasti.

2. Raziskave o ženskah in politiki v državah VS Evrope

Ko se ukvarjamo s položajem žensk v politiki v državah SV Evrope in v okviru tega z vprašanjem, kakšna je prisotnost žensk v njihovih parlamentih, se največkrat sprašujemo predvsem o tem, kakšno vlogo igrajo pri tem volilni sistemi in politike strank.

Iz različnih raziskav⁶ v državah z daljšo tradicijo delovanja demokratičnih institucij je mogoče sklepati vsaj naslednje: a) da imajo ženske večjo podporo za vstop v polje politike tam, kjer obstaja precej visoko strinjanje s stališči o enakosti spolov; nekateri raziskovalci menijo, da imajo lahko tudi v VS Evropi egalitaristična stališča podoben vpliv; b) da je podpora enakosti spolov v javnosti oz. med ljudmi večja tam, kjer: 1) predstavljajo ženske visok delež v strukturi delovne sile (Rule, Matland); 2) obstaja močan drugi val feminističnega gibanja (Matland); 3) je katoliško prebivalstvo manj številno (Rule), 4) stranke odpirajo možnosti za vstop žensk v politiko (Norris, Lovenduski).

Ali veljajo te ugotovitve tudi za države SV Evrope? Kaj je možno ugotoviti iz primerjav stališč žensk, ki živijo na Zahodu in žensk v državah SV Evrope? Ugotovitve⁷ ki izhajajo iz raziskave World Values Survey 1990-93, ki je vključevala tudi države SV Evrope, je mogoče strniti v naslednje trditve: a) ženske v SV Evropi bolj podpirajo pravico do abortusa na zahtevo tako iz medicinskih kot iz socialnih razlogov; b) ženske

v SV Evropi bolj verjamejo v to, da je zaposlenost žensk pomembna za njihov enak položaj v družini; c) obenem pa tudi bolj soglašajo s stališčem, da so moški, če postane zaposlovanje problem, bolj upravičeni do zaposlitve; d) ženske v SV Evropi bolj skrbijo usoda otrok zaradi zaposlenosti mater; e) ženske v SV Evropi so bolj prepričane o tem, da je za osebno uresničitev potrebno materinstvo (85% žensk v SV Evropi in le 43% žensk na Zahodu); f) ženske v SV Evropi so bolj naklonjene ženskemu gibanju.

Vidimo lahko, da si nekatera stališča nasprotujejo (npr. o delu in o ženskem gibanju) in da so na prvi pogled nelogično povezana, obenem pa seveda ne bi smeli zanemariti tudi razlik med posameznimi državami, ki narekujejo previdnost pri posploševanju. Kaj lahko torej sklenemo na podlagi zgornjih ugotovitev? V grobem lahko rečemo, da: 1. imajo ženske v državah SV Evrope glede zaposlovanja mešane občutke; 2. so močno usmerjene na vlogo materinstva, kar izhaja iz problemov pri usklajevanju poklica in materinstva; 3. se soočajo z odsotnostjo organiziranih in močnih feminističnih skupin in organizacij, ki bi v javnosti ustvarjale potrebo (in vplivale na javno mnenje) po množičnejšem vstopanju žensk v politiko.

2.1. Predstavlja volilni sistem oviro?

V zahodnih državah ima ukvarjanje z volilnimi sistemi v okviru političnih ved svojo dolgoletno zgodovino, raziskovanja na tem področju pa so dobro dokumentirana.⁸ V teh državah ugotavljajo, da na izvolitvene možnosti žensk bolj ugodno vplivajo sistemi sorazmernega predstavnštva (še posebej če gre za strankarske liste v volilnih enotah) kot večinski volilni sistemi.⁹ Te raziskave prav tako kažejo, da na izvolitev bolj ugodno vpliva obstoj volilnih enot z več sedeži kot z manj ali pa celo uni-nominalnih volilnih enot.

Če v luči teh ugotovitev primerjamo razmere v državah SV Evrope, lahko ugotovimo, da nobena od teh držav svojih predstavnikov in predstavnic v parlament ne voli po večinskem volilnem sistemu. Vse imajo eno od variant kombiniranega oz. proporcionalnega volilnega sistema: na Madžarskem volijo po kombiniranem volilnem sistemu (uninominalne volilne enote, regionalne liste in nacionalna ali kompenzacijska lista); na Češkem in na Slovaškem imajo čista proporcionalna sistema s strankarskimi listami; na Poljskem proporcionalni volilni sistem z volilnimi enotami z več sedeži; v Sloveniji pa imamo proporcionalni sistem z volilnimi enotami z več sedeži in okraji znotraj njih.

Nobena od omenjenih držav nima volilnega sistema, ki bi bil izvolitvam žensk izrazito nenaklonjen. Najmanj ugoden vpliv na izvolitev žensk imata volilna sistema na Madžarskem in v Sloveniji: na Madžarskem zato, ker se največ parlamentarnih sedežev popolni preko volitev v uninominalnih volilnih enotah (176 oz. 175), nekoliko manj iz regionalnih list (119 oz. 125 oz. 128) in najmanj z nacionalnih strankarskih list (90 oz. 85, oz. 82), v Sloveniji pa zato, ker je 8 volilnih enot naprej razčlenjenih na 11 volilnih okrajev, v katerih stranke postavijo posamične kandidate, ki najprej tekmujejo za glasove s kandidati drugih strank, potem pa za izvolitev še s kolegi iz lastne stranke, takšen način pa neugodno vpliva na možnosti za njihove izvolitve.¹⁰

Za Madžarske volitve Illonszki (2000) pravi, da je bil vpliv volilnega sistema večji in za ženske ugodnejši na prvih večstrankarskih volitvah, kot na naslednjih dveh. Delež žensk, ki je bil izvoljen preko nacionalnih list, se je namreč zniževal iz volitev v volitve: leta 1990 jih je bilo preko teh list izvoljenih 50 odstotkov, 1994 leta se je njihov delež skoraj prepolovil (28 odstotkov), na volitvah leta 1998 pa je znašal še komaj 22 odstotkov. V Sloveniji obstoj volilnih okrajev znotraj volilnih enot deformira učinek proporcionalnega sistema in neugodno deluje že na izhodiščne možnosti žensk za uvrstitev na kandidatno listo. Stranke se pri tem obnašajo kot v večinskem sistemu, ko v okraj postavijo enega kandidata/kandidatko. Obenem stranke od enih do drugih volitev bolj spoznavajo učinke volilnega sistema in se tem spoznanjem tudi prilagajajo. Dobro namreč vedo, kam je treba postaviti kandidata, za katerega hočejo, da bo izvoljen, kam pa kandidata, ki bo samo pobiral (kradel) glasove drugim strankarskim kandidatom, nima pa možnosti za izvolitev. Pa vendar analize zadnjih volitev ne potrjujejo hipoteze, da so bile ženske postavljene v izrazito bolj neugodne okraje v primerjavi z moškimi. Res pa je, da so stranke, ki so izrazito izboljšale svoj volilni rezultat, kandidirale manjše število žensk v ugodne volilne okraje (samo 8) od strank, ki so izgubljale podporo volilcev (4 oz. 16) in od strank, ki niso bile sposobne zbrati dovolj glasov za vstop v parlament (15). Stranke, ki so izboljšale svoj volilni rezultat, so sicer pridobile 23 sedežev, a med njimi so bile izvoljene le 3 ženske. To je v nasprotju z ugotovitvami v nekaterih zahodnih državah, da s tem, ko stranka dobiva nove sedeže, pridobivajo tudi ženske (Darcy). V Sloveniji je sindrom volilnih okrajev proizvedel množico poslancev z naslednjimi karakteristikami: moški, srednji razred, župan.

Za države s proporcionalnim volilnim sistemom s strankarskimi listami (Češka, Slovaška, Poljska) velja skupna ugotovitev, da so možnosti za izvolitev žensk odvisne predvsem od tega, kako visoko na kandidatnih listah se pojavljajo: čim višje so, tem večje so njihove izvolitvene možnosti. Vendar pa jih na vrhu kandidatnih list ni prav veliko, zato je nizek tudi odstotek izvoljenih (Filadelfiova in Guran, 2000). Tudi odstotek vseh žensk na kandidatnih listah je precej nizek - giblje se med 13 in 16 odstotki. Toda to hkrati pomeni, da je njihov volilni rezultat dokaj visok, saj je delež izvoljenih v primerjavi z deležem kandidatke le za nekaj odstotnih točk nižji. Tudi konkretne analize kandidatnih list, ki se ukvarjajo z izvolitvenimi možnostmi žensk (Havelkova, Siemienska, Illonszki), v glavnem ugotavljajo, da imajo ženske, ko se pojavijo na kandidatnih listah, velike možnosti za izvolitev. Pokaže se tudi, da so izvoljene celo večkrat zapored in da je delež večkrat izvoljenih celo večji od deleža moških (Siemienska, 2000).

V vseh državah dodatno korigirajo volilni rezultat strank z definiranjem praga za vstop v parlament oz. dodelitev sedežev. Prag je definiran različno: kot dobljeni trije mandati (za volitve leta 2000 pa 4 odstotni) v Sloveniji, kot 5 odstotni prag na Poljskem, Češkem in na Slovaškem, na Madžarskem pa imajo določilo, ki pravi, da lahko nacionalno listo uporabi stranka, ki kandidira v vsaj sedmih regionalnih listah. S temi določili stranka izloča manjše stranke iz volilne tekme in tako doseže, da si njihove glasove dodatno razdelijo velike stranke. Nekateri (Matland, 1999) to interpretirajo tudi tako, da imajo zato ženske v velikih strankah več izvolitvenih možnosti, seveda pod pogojem, da se pojavljajo na kandidatnih listah.

Sklenemo lahko, da države VS Evrope za volitve v parlament nimajo volilnih sistemov, ki bi izrazito neugodno vplivali na izvolitvene možnosti žensk in da moramo razloge za nizek delež žensk v parlamentih držav VS Evrope iskati drugje. Kje?

2.2. Kaj pa politične stranke?

Tabela 1

Ženske v parlamentih držav VS Evrope*

država	Spodnji dom/parlament			Zgornji dom/senat**		
	vseh sedežev	št. žensk	odstotek žensk	vseh sedežev	št. žensk	odstotek žensk
Češka	200	30	15,0	81	9	11,1
Poljska	460	60	13,0	100	12	12,0
Slovaška	150	19	12,0			
Madžarska	386	32	8,3			
Slovenija	90	7 (12)	7,8 (13,3)	40	5	12,5

*stanje po zadnjih volitvah, v oklepaju volitve 2000 v Sloveniji

**v Sloveniji Državni svet

Vir: Interparliamentary Union.

Zgornja tabela nam pokaže, da je v parlamentih držav SV Evrope med 7,8 in 15 odstotki žensk, kar jih uvršča v spodnji del evropske lestvice. Tudi ko pogledamo posamične države in volitve od prvih večstrankarskih volitev naprej, lahko ugotovimo, da delež izvoljenih žensk rahlo variira. Deleži izvoljenih žensk so še najbolj stabilni na Poljskem, kjer so se - če izvzamemo prve volitve leta 1991 - ustalili na 13 odstotkov, in na Slovaškem, kjer variirajo za dve odstotni točki (delež na zadnjih volitvah je padel na 12,7 točk in se s tem približal rezultatu prvih večstrankarskih volitev leta 1990, medtem ko je bil na volitvah leta 1992 in 1994 že za 2 oz. 2,6 odstotnih točk višji). Še najmanj ustaljeni so deleži žensk v parlamentu na Madžarskem in v Sloveniji, kjer variirajo za več kot 3 odstotne točke na Madžarskem in 5,5 točk v Sloveniji. V obeh državah se je delež na zadnjih volitvah krepko znižal, na Madžarskem (leta 1998) za 2,8 odstotnih točk, v Sloveniji (1996) pa za 5,5 odstotnih točk.

Strankarski sistemi držav VS Evrope imajo kar nekaj skupnih značilnosti:

1. Veliko število strank. V nasprotju z državami z daljšo tradicijo večstrankarskih sistemov,¹¹ kjer lahko na prste ene roke naštejemo stranke, ki obvladujejo politični prostor, deluje v državah VS Evrope množica strank. Na volitvah tekmuje v povprečju med dvajset in trideset strank, registriranih pa je še veliko manjših strank, ki poudarjajo specifično problematiko ali so regijsko obarvane. Strankarski sistem je npr. v Sloveniji še vedno nepregleden, saj imamo po eni strani stranke s podobnimi imeni in različnimi ideološkimi usmeritvami, še vedno pa obstaja tudi veliko majhnih strank, ki imajo ozko bazo ali pa se ukvarjajo z nekim specifičnim problemom (npr. upokojenci, mladi, podjetniki, ipd.).¹² Na Poljskem v začetku devetdesetih beležijo

- pravo razpršitev strank predvsem na desnem polu ideološkega kotinuumu, za strankarski sistem konec devetdestih pa velja, da se je konsolidiral v dva bloka oz. dve koaliciji: levo oz. postkomunistično krilo (Zveza demokratične levice) in desno krilo (koalicija okrog Solidarnosti). Poleg teh dveh močnih koalicij obstaja še vrsta majhnih strank z zanemarljivim političnim vplivom (Siemienska, 2000).
2. Nestabilen strankarski sistem. Strankarski sistem se še ni stabiliziral. Še vedno nastajajo nove stranke, (manjše) stranke se združujejo in povezujejo v koalicije strank za lažji nastop na volitvah. Tudi volilno telo se še ni stabiliziralo, premiki v volilnem telesu so še vedno veliki in od enih do drugih volitev se dogajajo velike spremembe v moči političnih strank (tipičen tak primer je madžarska stranka svobodnih demokratov).¹³
 3. Relativno veliko število parlamentarnih strank. Čeprav se število strank iz volitev v volitve znižuje, jih še vedno veliko sodeluje na volitvah za nacionalne parlamente in še vedno jih je veliko v parlamentu. Na njihovo zniževanje vsekakor vpliva uvedba ali pa zvišanje volilnega praga. Na Poljskem je na zmanjšanje števila strank v parlamentu (leta 1991 jih je bilo 29) vplivalo tudi dejstvo, da so leta 1993 uvedli 5 odstotni volilni prag za stranke in 8 odstotnega za koalicije. Volilni prag je trenutno določen v vseh državah, ki so predmet našega raziskovanja. V Sloveniji je na volitvah 2000 na manjše število tekmujočih strank verjetno vplivalo tudi povečanje volilnega praga na 4 odstotke.
 4. Dominacija moških v strankah. V vseh državah naše primerjalne analize stranke še vedno obvladujejo moški, ki predstavljajo večino članstva strank. Izjeme so krščansko demokratske stranke, ki zatrjujejo, da imajo v članstvu okrog polovico in več žensk ali pa močne ženske organizacije (SKD v Sloveniji npr. 61 odstotkov žensk; krščanska demokracija na Češkem 52,3 odstotka žensk,¹⁴ madžarska krščanska demokracija pa trdi, da ima močno žensko sekcijo z 8000 članicami¹⁵). Predvsem pa moški zasedajo tudi skoraj vse vodilne položaje v stranki in odločajo o programih in statutih strank, kar vpliva tudi na njihovo usmeritev glede enakosti spolov. Žensk v vodstvih strank na najvišji ravni ni, na podpredsedniških mestih je med več mesti v strankah sredine in levo od sredine praviloma po ena ženska, v drugih pomembnih organih strank pa ženske ne dosegajo niti kritične mase zastopanosti (ene tretjine). Še najmanjše neskladje v deležih med članstvom in v vodstvenih organih je najti v liberalnih in socialističnih oz. socialdemokratskih strankah in pri zelenih.

2.3. Neposreden vpliv strank na izvolitvene možnosti žensk

2.3.1. Stranke kot vratarji (*gatekeepers*)

Analize vpliva strank na izvolitvene možnosti žensk kažejo, da predstavljajo stranke pomembno oviro, ko gre za uvrščanje in razporejanje žensk na kandidatnih listah (Illonszki, Siemienska, Havelkova). Illonszki meni, da so stranke močnejša pojasnjevalna variabla za možnosti žensk v politiki, kot je volilni sistem (Illonszki, 2000), Siemienska pa ugotavlja, da se stališča parlamentark in parlamentarcev značilno razlikujejo, ko gre za vlogo strank pri kandidaturah žensk. Medtem ko parlamentarke ocenjujejo, da se

ženske težje uvrstijo na kandidatno listo, ker je to stvar organov strank, v katerih so v glavnem moški, pa so parlamentarci prepričani, da je uvrstitev na liste odvisna predvsem od ekonomskega in kulturnega kapitala posameznega možnega kandidata. Sicer pa so v njeni študiji (anketi) kandidati za volitve v nacionalni parlament v letih 1992-93 na vprašanje o razlogih za uvrstitev na kandidatno listo odgovarjali takole: da je razlog povezanost in aktivnost v stranki, odgovarja 21 odstotkov moških in 25 odstotkov žensk; da gre za služenje stranki in za položaj v stranki, odgovarja 47 odstotkov moških in 21 odstotkov žensk; da gre za rezultat profesionalnega in družbenega dela, odgovarja 24 odstotkov moških in 42 odstotkov žensk; da so bili že prej poslanci oz. poslanke, pa odgovarja 18 odstotkov moških in 23 odstotkov žensk (Siemenska, 2000). Avtorica med drugim tudi ugotavlja, da ženske pogosteje kot moški poudarjajo osebne sposobnosti, obenem pa govorijo o manj merljivih virih oz. osebnih značilnostih, kot so inteligentnost, znanje, poštenost idr. Manj pogosto kot moški (18 odstotkov moških in 10 odstotkov žensk) navajajo tudi popularnost, simpatije in zaupanje volilcev (26 odstotkov moških in 19 odstotkov žensk). Siemenska zaključí z ugotovitvijo, ki jo navajata oba spola, namreč da sta uvrstitev in vrstni red na kandidadni listi velikokrat odvisna od dobre volje strankarskih "vratarjev" (Siemenska, 2000).

2.3.2. Pomembne značilnosti strank, ki vplivajo na možnosti žensk v politiki

Ovire za večjo participacijo žensk v politiki so nekatere raziskovalke iskale v značilnostih strank: v organizaciji stranke, strankini ideologiji, formalnih pravilih in aktivnosti samih žensk v njih (Illonszki, 2000). Da je ideološka usmeritev strank eden od pomembnih kazalcev strankarske naklonjenosti vstopanju žensk v politiko, ugotavlja več študij (Illonszki, Siemenska, Antić, Havelkova). Stranke v sredini in levo od nje (liberalne, socialistične, demokratske in zelene) so namreč bolj naklonjene vstopanju žensk v politiko kot desno usmerjene stranke (ljudske, krščanske, podjetniške, etc.).¹⁶ Prve vidijo ženske kot enakovredne sodelavke moških, tudi v politiki (a največkrat premalo naredijo za to, da bi se to tudi zgodilo), za druge pa je mesto žensk predvsem v privatni sferi; če se ženske že vmešajo v javno sfero, jih vidijo te stranke bolj v ozadju, pri ukvarjanju z dobredelnimi akcijami ali pri nudenju pomoči svojim moškim kolegom. Zato običajno tudi ne podpirajo nobenih posebnih ukrepov, ki bi ženskam olajšali vstop v politiko.¹⁷

2.3.3. Strankarski programi in politika enakih možnosti

Programi strank se v državah, ki so predmet naše analize, še vedno ukvarjajo s t.i. velikimi temami nacije in ekonomije. Tudi v Sloveniji so v središču pozornosti še vedno teme, kot so konsolidacija ekonomije, integracija v ES in včlanitev v Nato pakt. Vsaj za Slovenijo lahko rečemo, da še ne sodi v skupino t.i. postmodernih družb, v katerih je konec velikih zgodb in tem in imajo vprašanja približno isto težo.¹⁸ Enakost spolov ni tema, o kateri bi politika in politiki menili, da se je z njo vredno ukvarjati in si pridobivati podporo volilnega telesa. Ženske so še vedno v glavnem obravnavane kot pomemben del volilnega telesa, katerega podporo je potrebno pridobiti, ne pa kot aktivne soudeleženke, ki bi resno posegle v politiko. Programi strank t.i. posebnim ženskim

vprašanjem ne posvečajo veliko pozornosti. Ideološki spektrumi strank so seveda zelo široki: od tistih, ki žensk v programih sploh ne omenjajo, preko takih, ki jih želijo zaščititi v vlogi mater in gospodinj, do onih, ki se zavzemajo za njihov enakopraven položaj v sferi dela.

2.3.4. Stranke na kandidatna mesta ne postavljajo veliko žensk

Število žensk na kandidatnih listah strank je v vseh državah SV Evrope na volitvah za nacionalne parlamente izredno nizko in ne dosega niti 20 odstotnega deleža vseh kandidatov. To pomeni, da se njihov delež ne približa niti njihovem deležu v članstvu strank, kaj šele njihovem deležu v strukturi celotnega prebivalstva. Kot kažejo analize, pa ženske dosegajo izredno dobre volilne rezultate glede na njihov delež na kandidatnih listah. Kandidatke so torej na volitvah nadpoprečno uspešne - ne pa neizvoljive, kot skušajo pokazati nekatere stranke. In se jih zato celo bojijo kandidirati. Res pa je, da jih strankarski veljaki iz volitev v volitve postavljajo na težje izvoljiva mesta, kar se je pokazalo na Madžarskem in v Sloveniji. Na Madžarskem jih je od enih do drugih volitev več v uninominalnih volilnih okrajih in manj na strankarskih nacionalnih listah, v Sloveniji pa so praktično ukinili nacionalne liste in ženskam zaprli še eno možno (in lažjo) pot vstopanja v parlament. V državah, kjer pa imajo strankarske nacionalne liste, je žensk - kandidatk malo na najvišjih mestih, kjer so izvolitvene možnosti večje (Siemienska, 2000). Na Češkem ima do žensk najmanj diskriminatorno politiko sestavljanja strankarskih list komunistična stranka, ki je od skupnega deleža 16 odstotkov kandidatk 20 odstotkov postavila na izvoljiva mesta, sledi ji social-demokratska stranka, ki je od 14 odstotnega skupnega deleža žensk na kandidatnih listah 17,6 odstotkov postavila na izvoljiva mesta, krščanska demokracija in liberalna stranka pa sta na izvoljiva mesta postavili manj žensk: prva od skupaj 12,8 odstotkov samo 8 odstotkov, druga pa od 17,4 odstotka samo 11,8 odstotkov (Saxonberg, 1999).

Da bi spolno uravnotežili kandidatne liste, so v nekaterih strankah predlagali uvedbo obveznih deležev kandidatov obeh spolov na kandidatnih listah, toda...

2.3.5. Nenaklonjenost strank do kvot

Konkreten angažma strank, da bi postale bolj odprte in privlačne za ženske, ni prav velik. Če se kakor koli že naslavljajo na ženske, ostajajo pri t.i. verbalnih strategijah podpore ženskam in njihovim interesom. Strategij pozitivne akcije ali pozitivne diskriminacije skorajda ni zaslediti.

Ko govorimo o teh strategijah, je treba ugotoviti, da so se kvote izkazale za eno najuspešnejših. Kvote so znane kot mehanizem, ki omogoča izenačitev startnih položajev moških in žensk na kandidatnih listah. Ne silijo žensk v kandidiranje, omogočajo pa tistim, ki to želijo, da se sploh lahko uvrstijo na kandidatno listo. Toda negativne izkušnje s partijskimi kvotami za ženske, delavce in mladino v prejšnjem režimu so v marsikateri državi SV Evrope pripeljale celo do tega, da jih zavračajo tudi ženske in jih imajo za neustrezen način doseganja enakih možnosti v politiki.¹⁹ V javnosti so kvote pogosto percipirane kot mehanizem, ki želi postaviti v neugoden položaj moške, večina politične javnosti in strank v teh državah pa jih zavrača.

Kvote kot možen mehanizem so na Češkem zavrnilе vse stranke; le socialna demokracija ima neke vrste kvot za volitve v notranje organe stranke (25 odstotkov).²⁰ Tudi na Poljskem nobena stranka ni sprejela kvot. Parlamentarna skupina žensk je predlagala uvedbo zakonskega določila o 30 odstotnih kvotah, a njihov predlog v parlamentu ni dobil zadostne podpore (Siemienska, 2000). Tudi na Slovaškem so kvote poskusili uzakoniti, a jim to ni uspelo, od strank pa je Stranka demokratične levice sprejela 25 odstotno kvoto za nacionalne volitve. Med madžarskimi strankami ima le socialistična stranka 20 odstotno kvoto za ženske in mlade pod 35 leti. V Sloveniji so kvote sprejele levo sredinske stranke. LDS ima trenutno 25 odstotno kvoto (z njenim povečevanjem za pet odstotnih točk za vsake naslednje volitve do dosežene 40 odstotne zastopanosti obeh spolov). Med večjimi strankami je ZLSD v programu poudarjene enake možnosti spolov prevedla v najvišji odstotek žensk na kandidatnih listah (31%) za parlamentarne volitve 2000, čeprav brez formalnega določila o kvotah. Druge stranke, ki jim napovedujejo možnosti za vstop v parlament, imajo bistveno manjši delež žensk na svojih kandidatnih listah.

Kvote same po sebi zagotovo ne bodo rešile problema večje prisotnosti žensk v politiki, lahko pa pozitivno vplivajo na premike v delovanju strank in spodbudijo napore za promocijo žensk v politiki. Kvote, ki jih stranke sprejmejo kot zavezo, pomenijo tudi delo stranke v pritegnitvi tistih, ki naj bi v politiko šele vstopile. Le vse skupaj bi pomenilo korak naprej k bolj številčnemu vstopanju žensk v politiko.

3. Ne-srečno razmerje med političnimi strankami in ženskami

Zdi se, da je po desetletju tranzicije (s čimer nočemo reči, da je ta že končana) politični prostor VS Evrope še vedno dokaj razburkan, vendar v procesu stabiliziranja. Tudi kar zadeva ženske v politiki, bi lahko rekli, da so se sicer "vmešale v politiko", da pa še vedno niso njen "normalen" akter. Še vedno so nekje na obrobju dogajanja in še vedno se o ženskah v politiki govori in razpravlja posebej, kot o posebnem problemu. To je glede na težavne in počasne premike seveda razumljivo; šele če in ko bodo ženske enakopravno in v enaki meri soustvarjale politiko z moškimi, bo najbrž dosti manj tudi takih analiz in razprav.

Kot je videti, so v sedanjem političnem trenutku za uveljavljene politične akterje ženske v politiki nekakšno nujno zlo: brez njih ne gre, z njimi pa je težko. Brez njih ne gre, ker je zahodnoevropska politika postavila norme, po katerih med drugim presoja tudi napredek neke države v procesu pridruževanja razviti in demokratični Evropi. Tega so se vsaj v zadnjem času začeli zavedati²¹ tudi v državah VS Evrope. Z ženskami pa so težave zato, ker se jih stranke in politiki spomnijo šele nekaj mesecev pred volitvami: šele takrat jih iščejo, da bi jih postavile na kandidatne liste. Ko ne najdejo takšnih, ki bi predstavljale enakovredne tekmice uveljavljenim moškim kolegom, "resignirano" ugotovijo, da so se sicer trudili, vendar pa jim ni uspelo najti "kvalitetnih kandidat". In spet kandidirajo večinoma moške. Čeprav lahko ugotovimo, da je bilo npr. na slovenskih volitvah leta 2000 za 4 odstotne točke (23 odstotkov) več kandidat na

listah kot na prejšnjih volitvah, pa se njihov delež na kandidatnih listah ni približal niti t.i. kritični masi zastopanosti (kaj šele, da bi se temu približal po deležu izvoljenih). V vmesnem času (to je čas med enimi in drugimi volitvami oz. čas prave politike) politiko vedno znova kreirajo moški: v vladah, parlamentih in strankah.

Nezadovoljni pa niso samo moški, ki se morajo - čeprav večinoma zgolj na ravni politične retorike oz. verbalnih strategij - ukvarjati z ženskami. Nezadovoljne so tudi ženske - s strankami in njihovo politiko. V strankah še vedno dominirajo moški in ženske same nikakor ne pridejo do izraza (razen redkih posameznic, ki so jih sprejeli v t.i. moški klub). Po drugi strani pa ženske dobro vedo, da stranko za doseganje svojih političnih ciljev potrebujejo: stranke so tiste, ki v politično pluralni družbi kreirajo politični prostor in sprejemajo politične odločitve. Posamezni osamljeni naporji (in redke realizacije), da bi svoje cilje uresničile s pomočjo ženske stranke ali kandidatne liste v tem (tako kot tudi v drugih) političnem prostoru (še) niso uspeli. Zato je najbrž umestno govoriti o razmerju med strankami in ženskami kot o ne-srečnem razmerju: razmerju, ki se vzdržuje, čeprav sodelujoči - eni in druge - v njem niso zadovoljni. Kako dolgo bodo brez večjih sprememb v tem razmerju tudi zdržali, pa bodo pokazala naslednja leta, morda celo desetletja.

OPOMBE

1. Pričujoči prispevek je nastal kot del širšega projekta *Perspektive za politiko enakih možnosti v VS Evropi*, ki sta ga financirala Ministrstvo RS za znanost in tehnologijo in Inštitut za humanistične študije (IWM) na Dunaju v okviru programa SOCO, ki ga financira Zvezni urad za sodelovanje srednje in vzhodne Evrope in Fordova Fondacija.
2. Ena redkih izjem je knjiga Sabine P. Ramet *Gender Politics in the Western Balkans, Women and Society in Yugoslavia and Yugoslav Successor States*; Penn State Press, 1999.
3. Zapisane ugotovitve je mogoče razbrati iz mnogih študij in zbornikov. Naj jih omenim le nekaj: Corrin, Chris (1992), *Super Women and the Double Burden*; Women's experience of change in Central and Eastern Europe and the former Soviet Union, London: Scarlet Press; Mueller, M., eds. (1993), *Gender Politics and Postcommunism*, New York: Routledge; Jacqueline, Jane S. in Wolchik, Sharon ur. (1998), *Women and Democracy*, Baltimore in London: The Johns Hopkins University Press; Jalušič, Vlasta (1994), "Troubles with Democracy: Women and Slovene Independence", v: *Independant Slovenia: Origins, Movements, Prospects*, Benderly in Kraft ur., New York: St. Martin's Press; Lobodzinska, Barbara ur. (1995), *Family, Women, and Employment in Central-Eastern Europe*, Greenwood Press.
4. Več o tem glej v Jacqueline, Jane S. in Wolchik, Sharon ur. (1998).
5. Prim. tudi Mastnak, T. (1992), str. 149-156.
6. Gl. npr.: Matland, Richard E. (2000); Stark, Thomas, Wilckox (1999); Rule, Wilma (1996).
7. Povzeto po Stark, Thomas, Wilckox (1999).
8. Glej npr. besedila naslednjih avtorjev in avtoric: Lijphart, Rae, Rule, Matland, Darcy, Welch, Clark, ipd.
9. O tem izrecno govori omenjeni besedili W. Rule in R. Matlanda.
10. Več o tem v Antić, G. M. (1998).
11. Več o raziskavah razmerja med strankami in ženskami v zahodnih demokracijah glej v Norris Pippa in Lovenduski, Joni (1993).

12. Več o slovenskih političnih strankah gl. Fink-Hafner, Danica (1996) in Fink-Hafner, Danica (1997).
13. Ta stranka je bila namreč na volitvah leta 1990 druga najmočnejša stranka z 92 poslanskimi sedeži, po volitvah leta 1998 pa jih ima le še 24. Glej tudi Peto (1999).
14. Glej Saxonberg (1999).
15. Glej Fodor (1998).
16. Takšna ugotovitev vsaj za skandinavske države ne velja več. V teh državah so za prodor na tem področju res naredile veliko leve in levo-sredinske stranke, a so jim sledile tudi druge, tako da trenutno ni stranke, ki bi si upala privoščiti veliko odstopanje.
17. V Sloveniji je npr. ravno zaradi nasprotovanja žensk iz strank desno od sredine spodletel napor, da bi bila še pred volitvami leta 1996 sprejeta nadstrankarska pobuda o uvedbi mehanizmov za lažje vstopanje žensk v politiko.
18. O tem gl. več v Antić (1999).
19. Eden takih primerov je znana češka avtorica Jirina Šiklova, več o tem glej v Funk, A., in Mueller, M., eds. (1993), in v Buturova et al. (1996).
20. Več o tem v Havelkova (2000).
21. Na zadnjih slovenskih volitvah leta 2000 je bilo kandidaturam žensk in ženskim temam posvečeno več (čeprav seveda prepozno in ne dovolj) pozornosti kot na prejšnjih.

LITERATURA

- Agh, A. (ur.), 1995. *Democratization and Europeanization in Hungary: The first Parliament (1990-1994)*. Hungarian Centre For Democracy Studies.
- Antić, M. G., 1996. "Ženske in volitve v Sloveniji", v: zbornik *Volilni sistemi*. Krt, Ljubljana.
- Antić, M. G., 1998. *Ženske v parlamentu*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Antić, M. G., 1999. "Slovene political Parties and Their Influence on the Electoral Prospects of Women", v: Corrin, C. (ur.), *Gender Identity in Central and Eastern Europe*.
- Buturova, Z. et al., 1996. *She and He in Slovakia*. Gender Issues in Public Opinion, Bratislava.
- Fink-Hafner, D., 1996. "Political Parties in Slovenia", prispevek na mednarodni konferenci *The New Democratic Parliaments: The first Years*. Ljubljana in Portorož, 24.-26. junij 1996.
- Fink-Hafner, D., 1997. "Development of Party System", v: Fink-Hafner in Robbins (ur.), *Making a New Nation: The Formation of Slovenia*. Aldershot, Dartmouth.
- Fodor, E., 1998. "The Political Woman" v: Rueschemeyer, M. (ur.), *Women in the Politics of Postmodernist Eastern Europe*. Armouk, New York and London.
- Fiiladelfiova, J. in Guran, P., 2000. "Status of Women in Politics, Slovakia", prispevek na workshopu *Perspectives for Equal Opportunity Politics in CE Europe*. Ljubljana.
- Havelkova, H., 1998. "Discovering Women's Political Interests: From Homogeneity Myth to Collaboration", v: documentation of the conference *Losers of the 'Wende' - Winners of the EU?*. Vienna.
- Havelkova, H., 2000. "Political Representation of Women in Czech Republic: Political Institutions, Public Polls and Intellectual Discourse", prispevek na workshopu *Perspectives for Equal Opportunity Politics in CE Europe*. Ljubljana.
- Illonszki, G., 2000. "Gloomy Present, Bright Future? A Gender Perspective of Party Politics in Hungary", prispevek na workshopu *Perspectives for Equal Opportunity Politics in CE Europe*. Ljubljana.
- Jacquette, J. S. in Wolchik, S. (ur.), 1998. *Women and Democracy*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.

- Jalušič, V., 1994. "Troubles with Democracy: Women and Slovene Independence", v: Benderly in Kraft (ur.), *Independant Slovenia: Origins, Movements, Prospects*. St. Martin's Press, New York.
- Jalusic, V., 1999. "Gender and Political Transformation in Central and Eastern Europe", paper of the conference Losers of the 'Wende' - Winners of the EU?. Vienna (v tisku).
- Jeram, J., 1999. "Ženske in parlamentarne volitve 1996: stališča slovenskih političnih strank", v: *Ženske, politika, demokracija: Za večjo prisotnost žensk v politiki*. Urad za žensko politiko, Ljubljana.
- Mastnak, T., 1992. *Vzhodno od raja*, Civilna družba pod komunizmom in po njem. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Matland, R. E., 2000, "A Comparative Analysis of Women's Representation in Eastern Europe" in: *Women's Access to Power in Post Communist Europe*. Oxford University Press., London (v tisku).
- Matynia, E. 1994. "Women After Communism: A Bitter Freedom". *Social Research*, Vol. 61, No 2.
- Lobodzinska, B. (ur.), 1995. *Family, Women, and Employment in Central-Eastern Europe*. Greenwood Press.
- Montgomery, K. in Ilonszki, G., 1999. "Explaining the Puzzle of Women(s Representation in The Post-Communist Hungarian National Assembly", prispevek na mednarodni konferenci Women(s Legislative Representation in Eastern Europe: Ten Years After the Fall. Bergen.
- Norris, P. in Lovenduski, J., 1993. *Gender and Pary Politics*. Sage, London.
- Peto, A., 1999. "Unbalanced Gender Relations in Hungary in the 1990's" v: Laszlo, K. (ur.), *Hungary*.
- Rule, W., 1996. "Volilni sistemi, z njimi povezani dejavniki in možnosti za izvolitev žensk v parlament v triindvajsetih demokracijah", v: *Volilni sistemi*. Krt, Ljubljana.
- Saxonberg, S., 1999. "Influence From Within? The Attempts of Czech Women's Organisations to Increase Female Representation in Political Parties", prispevek na mednarodni konferenci Women(s Legislative Representation in Eastern Europe: Ten Years After the Fall. Bergen.
- Siemienska, R. 2000. "Political Representation of Women and Mechanisms of Its Creation in Poland", prispevek na workshopu Perspectives for Equal Opportunity Politics in CE Europe. Ljubljana.
- Stark, T., 1999. "Popular Support in Electing Women in Eastern Europe", prispevek na mednarodni konferenci Women(s Legislative Representation in Eastern Europe: Ten Years After the Fall. Bergen.
- Szalai, J., 1996. "Two Studies On Changing Gender Relations in Post-1989 Hungary", paper delivered at Collegium Budapest.

OSTALI VIRI

- Ženske v političnih strankah*, 1994. Urad za žensko politiko, Ljubljana.
- Women in Politics and Decision-Making in Late Tweentieth Century*, 1994. A United Nations Study, United Nations Publications, New York.
- Women and Political Power*, 1992. Survey Carried out Among the 150 National Parliaments Existing as of 31 October 1991, Inter-Parliamentary Union, Series "Reports and Documents", No. 19. Ženeva.
- Women in Parliaments (1945-1995)*, 1995. A World Statistical Survey, Inter-Parliamentary Union, Series "Reports and Documents", No. 23. Ženeva.
- Ženske v Sloveniji v devetdesetih*, 1998. Urad za žensko politiko, Ljubljana.